

ՀՏԴ 3231:37(479.243)

Պատմություն

ՎԵՐՍՏԻՆ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԶԱՏԱԳՐԱԿԱՆ ՆՈՐՈՐՅԱ ՊԱՅՔԱՐՈՒՄ ԱՐՅԱԽԻ ՄԱՅՐ ԲՈՒՀԻ ԴԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Մինք ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Բանալի բառեր՝ Արցախյան շարժում, բուհ, Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտ, գաղափարական պայքար, ինքնապաշտպանության ուժեր, քաղաքական գործ, պրոֆեսորադասախոսական կազմ:

Ключевые слова: Арцахское движение, вуз, Степанакертский пединститут, идеологическая борьба, оборонительные меры, военное дело, профессорско-преподавательский состав.

Keywords: the Artsakh movement, high school, Stepanakert pedagogical Institute, Ideological fight, self-defence forces, military science, staff.

М. Арутюнян

Еще раз о роли вуза Арцаха в национально-освободительной борьбе

Коллектив Степанакертского пединститута на передовой линии идеологического фронта боролся за независимость и свободу Арцаха разными способами. Для того, чтобы объединить усилия и систематизировать действия студенчества, в институте были созданы подпольные сообщества и объединения, которые проводили активную идеологическую работу. Более 400 студентов и многие преподаватели отправились на поле боя, чтобы отдать свой гражданский долг Родине, 70 из которых – ценой собственной жизни.

M. Harutyunyan

Once again about the Role of Arstakh University in the National Liberation Struggle

The staff of Stepanakert Pedagogical Institute fighting for the independence and freedom of Artsakh at the ideological forefront used different types and means of struggle. In order to join efforts and organize students' activities, to ensure active ideological work, there were underground communities and associations formed in the Institute. More than 400 students and many lecturers went on the battlefield to discharge their civic duty, 70 of them at the cost of their lives.

Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտի կողմից գաղափարական ճակատի առաջնագծում, պայքարի տարբեր ձևերով ու միջոցներով, մարտնչել է հանուն Արցախի անկախության և ազատության: Ուսանողության գործողությունները համակարգելու և ջանքերը համախմբելու նպատակով ինստիտուտում ստեղծվեցին ընդհատակյա կազմակերպություններ և միություններ, որոնք գաղափարաքարոզական եռանդուն աշխատանք էին ծավալել: Հայրենիքի պաշտպանության նպատակով ավելի քան 400 ուսանողներ և քաղաքիկ դասախոսներ մարտադաշտ ելան ու իրենց հայրենասիրական ու քաղաքացիական պարտքը կատարեցին, նրանցից շուրջ յոթ տասնյակ նվիրյալներ՝ իրենց կյանքի գնով...

Մեր նախորդ հրապարակումներում հատկանշել ենք, որ Արցախի մայր բուհի, ինչպես յուրաքանչյուր կայացած բարձրագույն ուսումնական հաստատության, առաջնահերթ գործառնություններից են ոչ միայն ժողովրդական տնտեսության, կրթության, գիտության ու մշակույթի և պետության կյանքում կարևոր նշանակություն ունեցող այլ ոլորտների համար մասնագետներ պատրաստելը, այլ նաև ազգային գաղափարախոսության ձևավորմանը, հասարակական գիտակցության աճին, իսկ հարկ եղած դեպքում նաև հայրենի պետության պաշտպանության գործին ըստ ամենայնի նպաստելը: Այս տեսակետից, այն գտնվեց իր կոչման բարձրության վրա, անմնացորդ մասնակցեց հանուն ժողովրդի ազատության ու անկախության մղվող պայքարին և հիշարժան ձեռնարկումներով հարստացրեց ազատագրական պայքարի տարեգրության էջերը¹:

Ազգային ազատագրական պայքարի նորոյա փուլին Արցախի մայր բուհի մասնակցության, դասախոսական և ուսանողական անձնակազմերի հայրենասիրական գործունեության մասին վերջին տարիներին լույս են տեսել որոշակի հրապարակումներ, որոնք այսօր ստացել են սկզբնաղբյուրային նշանակություն թեմայի համապարփակ ուսումնասիրության համար: ԱրՊՀ պաշտոնաթերթում Շարժման 10-ամյակի առթիվ տպագրվել են մի շարք նյութեր, որոնցից կարելի է առանձնացնել Ս. Խանյանի², Լ. Գրիգորյանի¹ հրապարակումները: Պատմության ամբիոնի դասախոս Ռ. Բալայանի

¹ Ազգային ազատագրական նորոյա պայքարում Արցախի մայր բուհի դերի մասին. - Մեսրոպ Մաշտոց Համալսարանի «Լրատու» (Գիտական հոդվածների պարբերական ժողովածու), Եր., «Լիմուշ», 2015, էջ 93-105(տես նաև ստորև՝ 9-րդ և 16-րդ ծանոթագրությունները):

² Խանյան Սոկրատ, Արցախի պետական համալսարանը ազգային ազատագրական պայքարում: Տես «Արցախի համալսարան» (ԱրՊՀ պաշտոնաթերթ), փետրվար-մարտ, 1998 թ.: Նույնը տես՝ Ազգային-ազատագրական պայքարի թեմ օջախը, «ԱրՊՀ գիտական տեղեկագիր», N 2(15), Ստեփանակերտ, 2007, էջ 3-6:

Ժամանակակիցները¹: 1932 թվականից Բաքվում գործող ԱՊՄԻ հայկական բաժինը 1969 թ. տեղափոխվեց Ստեփանակերտ: 1973 թ. մասնաճյուղի առաջին, 132 շրջանավարտների թողարկման տարում այն ձեռք բերեց առանձին բուհի՝ Ստեփանակերտի պետական մանկավարժական ինստիտուտի կարգավիճակ²:

Խորհրդային Ադրբեջանի բնատիրության պայմաններում ստեփանակերտյան բուհում կրթություն էր ստանում հիմնականում մեր մարզի նրիտասարդության սերուցքը: Ուժեղ վերահսկողության պայմաններում այդ տարիներին մեր մարզի մտավորականության դարբնոցում անթելված մնում էին ազատագրական պայքարի կայծերը, որոնք բռնկվեցին ԽՍՀՄ-ում վերակառուցման ուղեգծի որդեգրումից ի վեր: Հասարակության մեջ տեղի ունեցող խմորումներն իրենց զգայուն արտահայտություններն ու դրսևորումները գտան Ստեփանակերտի բուհում: Ազատագրական պայքարի գաղափարներով տարվեցին ուսանողները, որոնք գաղտնաբար իրենց ջանքերն էին գործադրում գաղափարաքարոզչական ու կազմակերպական աշխատանքների ուղղությամբ:

Դեռևս 1986 թ. ապրիլից ընդհատակում գործող «Արցախական միության» աշխատանքներին մասնակցում էին ուսանողներ, որոնք պայքարի փորձ ձեռք բերեցին ու ազատագրական պայքարի կրողներ դարձան, հետագայում ստանձնելով ուսանողության կազմակերպման, գաղափարական կողմնորոշման և իրենց հետևից տանելու առաքնությունը:

Դասախոսական կազմին Շարժմանը ներգրավելու համար հարկ եղավ որոշակի աշխատանք տանել³:

1988թ. փետրվարին, երբ արցախահայությունը ոտքի ելավ մայր Հայաստանի հետ վերամիավորվելու պահանջով, Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտի հայկական բաժինն հակադրվեց ադրբեջանականը⁴:

Բնականաբար, պայքարի ելած հարազատ ժողովրդի գաղափարական ուղղորդումից անմասն չէր մնում նաև Ստեփանակերտի բուհի դասախոսական կազմը, հատկապես՝ նրա քաղաքականապես առավել ակտիվ մասը: Բավական է հիշել, որ 1988 թ. փետրվարի 13-ի առաջին հանրահավաքը, որն առանց ուսանողության ակտիվ մասնակցության դժվար է պատկերացնել, բացել է մանկավարժական ինստիտուտի դասախոս Գրիգորի Աֆանասյանը: Իսկ երբ ԼՂԻՄ մարզխորհրդի արտահերթ նստաշրջանը փետրվարի 20-ին ընդունեց պատմական որոշումը, որը դարձավ ընդհատակից Շարժման դուրս գալու և համաժողովրդական պայքարի ծավալման ազդակը, «մանկավարժական ինստիտուտի պրոֆեսորադասախոսական ողջ կազմը դարձավ մեր ժողովրդի գաղափարաքաղաքական խոսափողը»⁵:

1988-ի փետրվարի 27-29-ին Սումգայիթում հայերի ցեղասպանությունը ցնցեց համայն հայությանը, այդ թվում և մեր բուհի հայկական բաժնի դասախոսներին և ուսանողներին: Լարված իրավիճակում ադրբեջանցի դասախոսների և ուսանողների անբարտապան պահվածքը, պատժողի և հաղթողի ցուցադրական կենցաղը խորացնում էին թշնամանքը: Արցախահայ մտավորականության զգալի մասը իր մտավոր ու կազմակերպական ունակություններն ի սպաս դրեց ադրբեջանական բնատիրությունից ազատագրվելու պայքարին:

Տարերքի մեջ էր ուսանողությունը: Այն աստիճանաբար դառնում էր պայքարի շարժիչ ուժերից մեկը: Ուսանողության գործողությունները համակարգելու և ջանքերը համախմբելու նպատակով Ստեփանակերտի մանկավարժական ինստիտուտում ստեղծվեցին ընդհատակյա կազմակերպություններ և միություններ, որոնք գաղափարաքարոզչական նշանդուն աշխատանք էին ծավալել: Պրոֆեսորադասախոսական անձնակազմի մի շարք ներկայացուցիչներ աջակցում և խրախուսում էին քաղաքականապես ակտիվ նրիտասարդներին: ԽՍՀՄ տարբեր վայրերից, հատկապես Մոսկվայից, Լենինգրադից թղթակիցներ էին գործուղվում Արցախ, ովքեր նախնական գաղափարական մշակման ենթարկվելով Բաքվում, հիմնականում միակողմանիորեն, Խորհրդային Միության կայսերապետական շահերի ու ադրբեջանական նենգափոխումների շրջանակներում էին ներկայացնում Արցախում տեղի ունեցող իրադարձությունները:

Ճշմարտությունը հանրության լայն խավերին ու ԽՍՀՄ ղեկավարներին հասցնելու համար հորդաց դասախոսների հեռագրերի ու նամակների հոսքը Մոսկվա, այնուհետև հրապարակվեցին

¹ Խանյան Սուրբատ, Արցախի պետական համալսարանը ազգային ազատագրական պայքարում: Տես «Արցախի համալսարան», փետրվար-մարտ, 1998 թ.:

² Տես Կրթությունը, մշակույթը և սպորտը Արցախում (տպագրված է ԼՂՀ կրթության, մշակույթի և սպորտի աշխատողների առաջին համագումարի աղթիվ), Երևան, 2006, էջ 74:

³ Գրիգորյան Լ., Արցախի պետական համալսարանը՝ Արցախյան շարժման գաղափարաքաղաքական կենտրոն, «Հայրենյաց պաշտպան» (ԱՊՎ միության պաշտոնաթերթ), մարտ 2003 թ., էջ 3-4:

⁴ Խանյան Ս. Ա., Ազգային-ազատագրական պայքարի թեժ օջախը, «ԱրՊՀ գիտական տեղեկագիր», N 2(15), Ստեփանակերտ, 2007, էջ 3:

⁵ Գրիգորյան Լ., Արցախի պետական համալսարանը՝ Արցախյան շարժման գաղափարաքաղաքական կենտրոն, «Հայրենյաց պաշտպան», մարտ 2003 թ., էջ 8:

գյուղերի ենթաշրջաններում: Միաժամանակ, շրջիկ ջոկատով նրանք մարտական առաջադրանքներ էին կատարում Արցախի մյուս շրջաններում, հակառակորդին անպատիժ չթողնելու և ծայրամասային գյուղերի բնակիչներին հակառակորդի հարձակումներից պաշտպանելու նպատակով: 1990 թ. հոկտեմբերին ուսանողների ջոկատի մարտիկների մի մասը ձերբակալվեց Մարտակերտի շրջանի Քաջավան գյուղում:

1990թ. օգոստոսի 11-ին ՀՀԱԿ-ի աջ թևի հիմքի վրա Հ. Խաչատրյանի նախաձեռնությամբ հիմնադրվել է Հայ ազգայնականության ճակատ (ՀԱՃ) ռազմաքաղաքական կազմակերպությունը, որի գաղափարախոսության հիմքը Գարեգին Նժդեհի «Յեղակրոն» ուսմունքի հիմնադրությունն են: Կազմակերպության մեջ, ընդգրկվել են մեծ թվով ուսանողներ, որոնք գաղափարաքաղաքական աշխատանքներից բացի(1990-91 թթ. հրատարակվել է «Ավետյաց Երկիր» թերթը) մասնակցել են նաև պաշտպանական ու ազատագրական մի շարք մարտական գործողությունների:

Հայրենիքի պաշտպանության նպատակով ավելի քան 400 ուսանողներ և բազմաթիվ դասախոսներ մարտադաշտ ելան ու իրենց հայրենասիրական ու քաղաքացիական պարտքը կատարեցին... Ուսանողներն աչքի ընկան Բերդաձորի ենթաշրջանի, Հադրութի ու Շահումյանի շրջանների ծայրամասային գյուղերի պաշտպանության ընթացքում: Ուսանողներ Է. Բարսեղյանի, Լ. Կարապետյանի, Ի. Հասարայանի և այլոց անձնական օրինակն ու խիզախումները ոգեշնչման աղբյուր էին բազմաթիվ ազատամարտիկների համար, ովքեր տոգորվում էին անարգ թշնամուն ջախջախելու, Արցախի սահմաններից հեռու շարժվելու վճռականությամբ: Ուսանողներն առանձնահատուկ հակում գուցաբերեցին դեպի ռազմական գործը, ինչի շնորհիվ նրանց հաջողվեց կարճ ժամանակամիջոցում ձեռք բերել ռազմական գերազանց գիտելիքներ, մարտական տեխնիկային տիրապետելու ունակություններ և, իհարկե, տարբեր ստորաբաժանումներ դնկավարելու փորձ ու հմտություն: Նրանցից շատերը հետմահու արժանացել են կառավարական պարգևների ու մարտական շքանշանների:

Այս օրերին, երբ հակամարտության գոտում ավելի քան երկու տասնամյակ հայտարարվող հրադադարի պայմաններում հակառակորդը պարբերաբար հաճակումներ ու ոտնձգություններ է կատարում հայկական զինված ուժերի բնագծերի վրա, իսկ ժամկետային զինծառայողները սխրալից գործողություններով հակահարված են հասցնում արտասահմանում հատուկ պատրաստություն անցած ադրբեջանական ընտրագործին, ուղղակի պահանջված է Արցախյան պատերազմի հերոսական դրվագների ու աչքի ընկած ազատամարտիկների օրինակելի վարքի հանրահռչակումը: Այս ազգանպաստ գործում իր ուրույն տեղն ունի Արցախի մայր բուհի դերի վերաիմաստավորումը: Եթե Երևանի պետական համալսարանի դերը ներկայացվել է մի առանձին ժողովածուով¹, ապա մեր պարագայում մեկ հրատարակությամբ բավարարվելը ճիշտ չէր լինի, այսինքն՝ հասունացել է ամբողջական ու կոլեկտիվ մենագրության կամ ժողովածուների հրատարակման պահը, ինչի արդյունավետ օգտագործումը լուրջ ներդրում կլինի երիտասարդ սերնդի ռազմահայրենասիրական դաստիարակության գործում...

Տեղեկություններ հեղինակի մասին.

Մհեր Հարությունյան - պ.գ.թ., դոցենտ, ԱրՊՀ պատմության ամբիոն

E-mail: hamher@yandex.ru, kachar.gk.shushi@mail.ru

Հոդվածը տպագրության է նրաշխարհում խմբագրական կոլեկտիվի անդամ, պ.գ.դ., Վ.Ավանեսյանը:

¹ Երևանի պետական համալսարանը արցախյան գոյամարտում /ԵՊՀ, Հայագիտ. հետազոտ. ին-տ.; Խմբ.՝ Ա. Սիմոնյան Եր., ԵՊՀ, 2011, 256 էջ: